

Zoogdiervereniging VZZ

Vleermuizen in het Maasheggengebied

Peter Twisk

december 2006

Rapport van de Zoogdiervereniging VZZ

In opdracht van Staatsbosbeheer

Vleermuizen in het Maasheggengebied

Rapport nr.:	2006. 59
Datum uitgave:	december 2006
Status uitgave:	Eindrapport
Auteur:	Peter Twisk
Illustratie kaft:	Peter Twisk
Overige illustraties:	Peter Twisk
Projectnummer:	430.255
Projectleider:	Richard Witte
Productie:	Stichting VZZ Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem, Nederland Tel. 026-3705318, E-mail: zoogdier@vzz.nl
Naam en adres opdrachtgever:	Staatsbosbeheer, Beheereenheid Maasdal, Kapelstraat 71, 5851 AS Afferden
Contactpersoon opdrachtgever:	Ingrid van Westerlaak I.Westerlaak@staatsbosbeheer.nl
Oplage van het rapport:	3x gedrukt, 1x als PDF

Dit rapport kan geciteerd worden als:

Twisk, Peter, 2006. Vleermuizen van het Maasheggengebied. VZZ rapport 2006.59
Zoogdiervereniging VZZ, Arnhem.

De Stichting VZZ, onderdeel van de Zoogdiervereniging VZZ is niet aansprakelijk voor gevolgschade, alsmede voor schade welke voortvloeit uit toepassingen van de resultaten van werkzaamheden of andere gegevens verkregen van de VZZ; opdrachtgever vrijwaart de Stichting VZZ voor aanspraken van derden in verband met deze toepassing.

© Zoogdiervereniging VZZ

Niets uit dit rapport mag worden veeelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden d.m.v. druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Zoogdiervereniging VZZ, noch mag het zonder een dergelijke toestemming worden gebruikt voor enig ander werk dan waarvoor het is vervaardigd.

INHOUD

1	INLEIDING	5
2	MATERIAAL EN METHODE	7
3	RESULTATEN	9
3.1	Gewone dwergvleermuis <i>Pipistrellus pipistrellus</i>	9
3.2	Ruige dwergvleermuis <i>Pipistrellus nathusii</i>	12
3.3	Rosse vleermuis <i>Nyctalus noctula</i>	12
3.4	Laatvlieger <i>Eptesicus serotinus</i>	12
3.5	Overige waarnemingen	12
4	DISCUSSIE	13
5	AANBEVELINGEN	17
6	DANKWOORD	19
7	LITERATUUR	21
	Gebruikte termen	21

1. INLEIDING

Het Maasheggengebied is gelegen in het oosten van Noord-Brabant, in de uiterwaarden van de Maas. Het bestaat voor een groot deel uit grasland, omringd met hagen van onder andere meidoorns. Ook zijn er twee bossen in gelegen, de Vortumsche Bergen in het noordelijke deel, en de Groeningse Bergen in het zuiden. Staatsbosbeheer is eigenaar van een groot deel van het gebied.

Het gebied is nooit systematisch op aanwezigheid van vleermuizen geïnventariseerd. Wel zijn er door Kamiel Spoelstra gegevens over de aanwezigheid van vleermuizen verzameld. Om meer duidelijkheid te krijgen over het belang van het gebied, en er bij het beheer beter rekening mee te kunnen houden, heeft Staatsbosbeheer de VZZ opdracht gegeven een inventarisatie van vleermuizen in het gebied uit te voeren. Dit rapport bevat hiervan de resultaten.

Toelichting bij de kaarten 1 - 4

Op deze kaarten is in grijswaarden het Maasheggengebied aangegeven, welke in beheer is bij Staatsbosbeheer. Enkele kleine percelen liggen ten zuiden van Vierlingsbeek, en zijn op de inzet linksonder te zien.

2. MATERIAAL EN METHODE

Het gebied is bezocht in de nachten van 26 op 27 juni en van 12 op 13 september. Het eerste bezoek viel in de kraamperiode, de tijd waarin vrouwtjes vleermuizen zich verzameld hebben in kraamkolonies om hun jongen ter wereld en groot te brengen. Doordat er gedurende een groot deel van de nacht activiteit kan zijn rond de verblijfplaats van zo'n kraamkolonie, zijn zulke verblijfplaatsen relatief eenvoudig te vinden. Het tweede bezoek viel in de belangrijkste paartijd van vleermuizen, het najaar. Van een aantal soorten vertonen de mannetjes in deze tijd baltsgedrag, waarbij ze met een speciale roep vrouwtjes naar hun verblijfplaats proberen te lokken. Deze baltsroep vormt dus een goede aanwijzing voor de aanwezigheid van een verblijfplaats.

Op 26 juni is vroeg in de avond eerst een verkennende ronde gemaakt door het gebied. Daarbij is onder andere gelet op mogelijke vliegroutes in de vorm van lanen en hagen, en op de aanwezigheid van oude bomen met holten. Vanaf zonsondergang is op strategische plaatsen aan de westzijde van het gebied gepost, op zoek naar vliegroutes. Aansluitend is het gebied te voet en fietsend geïnventariseerd op foeragerende vleermuizen. In de ochtendschemer is in relatief oude bosdelen van de Groeningse Bergen gezocht naar verblijfplaatsen, door te letten op zwermende vleermuizen. Tegen zonsopgang is op één plaats aan de zuidzijde gepost, wachtend op vleermuizen die via een vliegroute naar Vierlingsbeek terug zouden keren.

Op 12 september is vroeg in de avond een korte verkennende ronde gemaakt door de Vortumsche Bergen, zoekend naar bomen met voor vleermuizen geschikte holten. Rond zonsondergang is eerst nabij een oud stuk bos gepost, lettend op passerende rosse vleermuizen (een relatief vroeg uitvliegende, en hoog vliegende vleermuissoort). Daarna is aan de westzijde van het bos, langs de Veerweg, gepost, zoekend naar vliegroutes. Aansluitend is een inventarisatieronde door het gehele gebied gemaakt, zoekend naar foeragerende vleermuizen. Daarbij is ook goed gelet op baltsende vleermuizen. Het terrein ten zuiden van Vierlingsbeek (inzet op de kaarten) is alleen tijdens de ronde in juni bezocht.

Bij de inventarisatie is gewerkt met een bat-detector van het model Pettersson D-140. Dit model kent twee manieren om de onhoorbaar hoge geluiden waarmee vleermuizen zich oriënteren hoorbaar te maken. Bij de ene functie worden geluiden direct bij ontvangst omgezet naar een hoorbaar signaal. Bij de andere functie worden de geluiden tien maal vertraagd weergegeven. Het oorspronkelijke karakter van het geluid blijft hierdoor grotendeels behouden, maar door de vertraagde weergave kan er in het veld geen relatie worden gelegd tussen het gedrag van de vleermuizen en het ontvangen geluid. Eerst genoemde functie is dan ook vooral in het veld bruikbaar, terwijl de tweede functie via opnamen en analyse achteraf waardevol is. Hiermee zijn alle te verwachten vleermuissoorten waar te nemen en op naam te brengen.

3 RESULTATEN

Hieronder worden de resultaten per soort besproken.

3.1 Gewone dwergvleermuis *Pipistrellus pipistrellus*

De gewone dwergvleermuis is een kleine vleermuissoort die vrijwel alleen gebouwen als verblijfplaats gebruikt, en in tal van biotopen foerageert. Deze soort komt algemeen voor in Noord-Brabant.

Op 26 juni (zie kaart 1) werden in de avondschemer op twee plaatsen vliegroutes van deze soort gevonden. Langs de Maasstraat werden in tien minuten tijd vijf passerende dieren waargenomen, en langs de Klein Vortumsedijk werden in dezelfde tijd zeven of acht passerende dieren geteld.

Tijdens de nachtelijke ronde werd op ruim vijftig plaatsen een foeragerende gewone dwergvleermuis waargenomen. Een relatief hoge dichtheid aan foeragerende dieren was aanwezig langs de Maas; de stippen op kaart 1 laten vooral zien waar langs de rivier naar foeragerende dieren gezocht is.

In de ochtend werden in vijftien minuten tijd twintig passerende gewone dwergvleermuizen geteld in de richting van Vierlingsbeek.

Op 12 september (zie kaart 2) werden in de avondschemer langs de Veerweg in een kwartier tijd drie passerende gewone dwergvleermuizen waargenomen.

Bij de nachtelijk inventarisatieronde werd ditmaal op 46 plaatsen een foeragerende gewone dwergvleermuis waargenomen. Ook nu was er een relatief hoge dichtheid aan foeragerende dieren langs de Maas. Verder werd op één plaats een baltsend dier gehoord.

3.2 Ruige dwergvleermuis *Pipistrellus nathusii*

De ruige dwergvleermuis is iets groter dan de gewone dwergvleermuis. Het is een soort die vooral bomen als onderkomen gebruikt, en die bij voorkeur in waterrijke biotopen foerageert. Deze soort kent een uitgesproken seizoenstrek: met name vrouwtjes trekken in het voorjaar vanuit o.a. Nederland over honderden kilometers naar onder andere Noord-Duitsland, Polen en de Baltische staten. Na de kraamperiode, in augustus-september, trekken ze weer terug. De ruige dwergvleermuis komt vrij algemeen voor in Noord-Brabant.

Tijdens de inventarisatieronde in juni (zie kaart 3) werd op zeven plaatsen een foeragerende ruige dwergvleermuis gehoord.

Tijdens de ronde in september (zie kaart 4) werd op vijf plaatsen een foeragerend dier gehoord.

3.3 Rosse vleermuis *Nyctalus noctula*

Dit is één van de grootste vleermuissoorten die in ons land voorkomt. De rosse vleermuis gebruikt vrijwel alleen boomholten als verblijfplaats, en foerageert vaak in waterrijke terreinen, maar ook in allerlei andere biotopen. Deze soort komt vrij algemeen voor in Noord-Brabant.

Tijdens de inventarisatieronde in juni is deze soort niet waargenomen. Tijdens de ronde in september (zie kaart 4) is op twee plaatsen een rosse vleermuis waargenomen. Beide waarnemingen waren nabij de Vortumse Bergen. Het dier dat aan de oostzijde werd waargenomen vloog om 20.05 u over, direct na zonsondergang, en moet een verblijfplaats in de directe omgeving gehad hebben.

3.4 Laatvlieger *Eptesicus serotinus*

De laatvlieger is ongeveer even groot als de rosse vleermuis. Het is een huisbewonende soort die in veel terreintypen foerageert. De laatvlieger is vrij algemeen in Noord-Brabant.

Tijdens de inventarisatieronde op 26 juni (zie kaart 3) werd op twee plaatsen bij de Groeningse Bergen een foeragerende laatvlieger waargenomen.

Tijdens de ronde op 12 september (zie kaart 4) werd op vijf plaatsen nabij de Vortumse Bergen een foeragerende laatvlieger waargenomen, en verder nog op één plaats meer naar het oosten, nabij de Maas.

3.5 Overige waarnemingen

Tijdens de ronde in juni werd een jonge bosuil gehoord in de Vortumse Bergen, en ten oosten daarvan werden jonge ransuilen gehoord. Ook werden jonge ransuilen gehoord nabij de Kuisse straat. In de Vortumse Bergen werd verder nog een blaffend ree gehoord.

4 DISCUSSIE

De inventarisatie heeft waarnemingen opgeleverd van vier vleermuissoorten; de gewone en de ruige dwergvleermuis, de rosse vleermuis en de laatvlieger. De gewone dwergvleermuis en de laatvlieger zijn (overwegend) gebouwbewonende soorten, en worden eerst besproken.

De gewone dwergvleermuis is veruit het talrijkst, en voor deze soort is het Maasheggengebied een belangrijk foerageergebied. De aantallen die op de kaarten 1 en 2 staan weergegeven zijn ongetwijfeld lager dan de aantallen gewone dwergvleermuizen die werkelijk in het gebied foerageren. Ook foerageren er veel dieren boven de oevers van de Maas, en deze zullen het Maasheggengebied als vliegroute gebruiken.

De waarnemingen laten verder zien dat vliegroutes aanwezig zijn op alle plaatsen waar deze te verwachten zijn. Deze lopen namelijk van de dorpen, waar zich verblijfplaatsen bevinden, naar het Maasheggengebied, waar de dieren foerageren. Ze lopen langs hagen, bomenrijen en dergelijke.

Op één plaats werd in september een baltende gewone dwergvleermuis gehoord. In de directe omgeving waren geen gebouwen aanwezig, en er is een goede kans dat dit dier een verblijfplaats in een boom had. Vermoedelijk gebruikt deze soort vaker bomen als verblijfplaats dan tot nu toe bekend.

Bij de laatvlieger lijkt er een belangrijk verschil te zijn tussen de plaatsen waar tijdens de ronde in juni dieren foeragerend werden waargenomen, en de plaatsen waar deze soort in september foerageerde. Vermoedelijk heeft dit te maken met de tijdstippen waar aan het begin van de nacht werd geïnventariseerd. In juni is begonnen bij de Groeningse Bergen, in september bij de Vortumse Bergen. De laatvlieger benut niet altijd de gehele nacht om te foerageren, zodat de waarnemingskans in de loop van de nacht afneemt.

De verblijfplaatsen van de waargenomen laatvliegers liggen waarschijnlijk in de dorpen ten westen van het Maasheggengebied.

Van de ruige dwergvleermuis werden tijdens de ronde in juni ongeveer even veel dieren gehoord als tijdens de ronde in september. Dit is vrij opmerkelijke: elders in Nederland worden in het najaar vaak duidelijk grotere aantallen van deze vleermuissoort waargenomen dan tijdens de zomer. Dit wordt in verband gebracht met het trekgedrag van deze soort. Zo worden langs de Maas nabij 's-Hertogenbosch in april en in augustus - september duidelijke pieken in de bezetting van vleermuiskasten gevonden (Twisk, 2006). De relatief hoge bezetting van vleermuiskasten door de ruige dwergvleermuis wordt hier in verband gebracht met gestuwde trek langs de Maas. Bij het Maasheggengebied lijkt hiervan echter geen sprake te zijn.

Ook zijn er tijdens de ronde in september in het geheel geen baltende ruige dwergvleermuizen in het Maasheggengebied waargenomen. Deze soort baltst tijdens een groot deel van de nacht, en is zodoende relatief makkelijk op te sporen.

Een belangrijk deel van de waargenomen ruige dwergvleermuizen zal een verblijfplaats hebben in bomen in het gebied. Deze soort gebruikt onder andere scheuren in bomen en kieren achter loshangende schors als verblijfplaats.

Verblijfplaatsen van zulke kleine aantallen of solitaire dieren zijn moeilijk op te sporen, met uitzondering van baltende dieren.

Van de rosse vleermuis zijn maar twee waarnemingen gedaan. Er is een kans dat het tweemaal hetzelfde dier betrof. Omdat in één geval het dier al vroeg in de avond, direct na zonsondergang, werd waargenomen is het vrijwel zeker dat het een verblijfplaats had in de Groeningense Bergen. De baltende gewone dwergvleermuis, welke mogelijk ook een verblijfplaats in een boom had, werd in de naaste omgeving hiervan waargenomen. Mogelijk zijn er dus twee verblijfplaatsen van vleermuizen in dit deel van het bos aanwezig.

Er werden geen baltende rosse vleermuizen waargenomen. Bij deze soort wordt de baltsroep tijdens korte perioden gedurende de nacht ten gehore gebracht, zodat de kans groter is dat dieren gemist worden dan bij de ruige dwergvleermuis.

5 AANBEVELINGEN

Het aantal waargenomen vleermuissoorten dat bomen als verblijfplaats gebruikt is niet groot. Zo zijn er geen water- en gewone grootoorvleermuizen in het gebied waargenomen, twee soorten die vrij algemeen voorkomen in Noord-Brabant. Ook is er een minimaal aantal rosse vleermuizen (mogelijk maar één dier) waargenomen. Dit kan het gevolg zijn van een te klein aantal geschikte holten in de aanwezige bomen. De indrukken van een natuurliefhebber die vaak actief is in het gebied, Bert Bloemberg, wijzen ook op een klein aantal bomen met holten. Een deel van het bos bestaat uit grote, oude bomen, maar mogelijk zijn deze nog zo vitaal dat holten dichtgroeien voordat ze voor vleermuizen geschikt zijn. Het is dan ook aan te raden de bossen extensief te beheren, en kwijnende en afstervende bomen te laten staan.

Ook is de structuur van het bos tamelijk dicht en homogeen. Vooral de Vortumse Bergen vormen een dicht bos, waardoor het weinig toegankelijk is voor vleermuizen. De meeste vleermuissoorten die in bos foerageren doen dit in open delen van bos, en niet in dichte bossen. Door in de bossen plaatselijk enkele bomen te ringen of aan één zijde in te zagen, kan er meer variatie in de bosstructuur ontstaan, en zullen er tevens sneller holten ontstaan die als verblijfplaats gebruikt kunnen worden. Meer informatie over het beheer van bomen en bossen in relatie tot vleermuizen is te vinden in de brochure 'Over vleermuizen, bomen en bossen' (uitgave VZZ, te downloaden van www.vleermuis.net).

De weinige hagen en lanen die de dorpen met de terreinen van Staatsbosbeheer verbinden zijn belangrijk voor met name de gewone dwergvleermuis. Behoud is dan gewenst, en wettelijk gezien verplicht. Ook is plaatselijk herstel gewenst, door ontstane gaten te beplanten met bomen of struiken.

6 DANKWOORD

Deze inventarisatie werd mogelijk gemaakt door Ingrid van Westerlaak, waarvoor hartelijk dank. Tijdens de eerste helft van de inventarisatieronde in juni werd ik begeleid door Bert Bloemberg, die het terrein op zijn duimpje kent. Ook hem wil ik hierbij hartelijk danken.

7 LITERATUUR

- Haarsma, Anne-Jifke e.a., 2003. Vleermuizen, bomen en bossen. Brochure van de Zoogdiervereniging VZZ.
- Twisk, P, 2006. Monitoring van de ruige dwergvleermuis met behulp van vleermuiskasten. Nieuwsbrief Vleermuiswerkgroep VZZ jrg. 18 nr. 1 (50).

Gebruikte termen

Baltsen / Baltsroep = gedrag dat in verband gebracht wordt met de paring, waarbij een speciale roep gebruikt wordt.

Foerageren = voedsel zoeken. Bij vleermuizen gebeurt dit vrijwel altijd vliegend, waarbij in vlucht insecten en andere geleedpotigen worden opgespoord, gevangen en opgegeten.

Kraamkolonie = groep vrouwtjes die tezamen hun jongen ter wereld en groot brengen. Een bepaalde groep dieren kan afwisselend verschillende verblijfplaatsen gebruiken, waarbij de aantallen per verblijfplaats sterk kunnen variëren.

Verblijfplaats = plaats waar een vleermuis de dag doorbrengt. Dit kan een holte in een boom zijn, zoals een oud spechtengat of een inrottingsgat. Het kan ook een stille, ongebruikte ruimte in een gebouw zijn, zoals een spouw of een zolderruimte.

Vliegroute = route waarlangs vleermuizen van hun verblijfplaatsen naar hun foerageergebieden trekken en weer terug vliegen. Bij kleine soorten als de dwergvleermuis lopen deze routes bijna altijd langs beplanting of andere geleidende elementen. In de loop van een jaar kunnen verschillende routes gebruikt worden, maar deze routes worden vaak jaar na jaar gebruikt.

Zwermen = bij de terugkeer naar de verblijfplaats enkele malen rond de toegangsopening vliegen. Bij aanwezigheid van een groep dieren kan er zo een zwerm vleermuizen ontstaan.